

SERGEJ VALIJEV

Sapere aude!

RAZSVETLJENSTVO IN PREDSODEK

"**V**resnici ne pripada zgodovina nam, temveč mi njej,"¹ je dejal filozof Gadamer. S tem je utemeljeval spoznavoslovno upravičenost naslonitve na tradicijo nasproti zahtevi razsvetljenstva, ki je zahtevalo, da človek vselej spozna le iz lastnega razuma. Razsvetljenje je postavilo razum za poslednjega razsodnika, ki mu dodeli najvišjo avtoriteto v spoznavanju stvarnosti: "Ne izročilo, temveč razum predstavlja zadnji izvor vsake avtoritete."² Razsvetljenje, predvsem njegova francoska smer, vidi v tradiciji, v prvi vrsti to velja za religiozno tradicijo, predsodek, ki apriorno onemogoča resnično, to je znanstveno, spoznanje stvarnosti. S trdovratnim zavračanjem vsakršne spoznavne vloge tradicije pade razsvetljenje v jamo, ki si jo je skopalo samo: ustvarjen je namreč predsodek pred predsodkom. Tradicija kot domnevna nosilka ovirajočih predsodkov, ki ovirajo znanstveno spoznanje, pristane pod giljotino novorojenega predsodka.

Ta predsodek, po Gadamerjevem mnenju, določa predvsem pojmovanje razuma kot povsem neodvisnega od njegove zgodovinske danosti, od njegove zakoreninjenosti v neko

miselno tradicijo. A tej zakoreninjenosti se razsvetljenje nikakor ne izogne preprosto s tem, da za vrhovnega razsodnika resničnosti določi čisti, z nobeno tradicijo obarvani razum. Kajti ravno s tem, ko razsvetljenje vzpostavlja mišljenje, ki trdi, da se je posameznikov razum zmožen povsem dvigniti nad svojo zgodovinsko pogojenost, ustvarja mišljenje, ki nas zgodovinsko določa. Razsvetlensko mišljenje, ki je hotelo tradiciji odvzeti vsakršno spoznavno vlogo, je samo postalo nova miselna tradicija Evrope. S tem je torej razsvetljenje ustvarilo nov miselni okvir, ki zgodovinsko pogojuje mišljenje do današnjih dni. Evropejec je vanj tako rekoč vrojen in se mu zato zdi samoumeven.

Tako se jasno pokaže, da struktura človeškega razuma ne dopušča čiste neodvisnosti od te ali one miselne tradicije. Priznati moramo, da se človeški razum vedno razvija znotraj neke miselne tradicije. Človekovo zavedanje samega sebe je hkrati posredno zavedanje obstoja v nekem času, pripadnosti neki zgodovinski pogojeni družbi, vrojenosti v neki svet, ki obstaja pred njim samim in mu posreduje temeljni okvir mišljenja. Ta je velikokrat tako globoko zakoreninjen v nas, da se nam zdi samoumeven in se ga pogosto niti ne zavedamo.

Ravno to pa lahko v dialogu z drugim, ki ne prihaja iz iste tradicije mišljenja, ovira razumevanje.

HERMENEVTIČNA IZKUŠNJA

Ko se sprašujemo, kaj nas ovira pri razumevanju drugega, se lahko izkaže, da so to prav tisti pogledi, ki bistveno določajo naše razumevanje sveta. S tem torej trdimo, da lahko tudi te temeljne misli priplavajo na površje iz globin samoumevnosti. To zavedanje temeljev lastnega mišljenja, temeljev lastne identitete se zgodi ob srečanju z nekom, ki ne deli enakega prepričanja. Tak dogodek bi, glede na to, da zahteva poseg interpretacije, lahko poimenovali tudi *hermenevtični* dogodek. Ta nas lahko zbudi iz dremeža, iz utvare lastne *ab-solutnosti*. Beseda absolutnost je na tem mestu zelo pomenljiva, saj v dobrednem prevodu pomeni od-vezanost, ne-vezanost. Ko torej rečemo, da nas izkušnja drugega, ki ne deli našega prepričanja, zbujajo iz privida lastne absolutnosti, hočemo reči, da se prek te izkušnje pričnemo zavedati lastne *vezanosti*, lastne omejenosti in pogojenosti s podedovanimi miselnimi okviri našega sveta.

Tako se ob drugem, ki nam zgolj z uporabo naših miselnih vzorcev ostaja nerazumljiv, zavemo lastne pogojenosti, ne-absolutnosti in nenazadnje lastne majhnosti v zgodovini (ki seveda pomeni nekaj drugega kot nepomembnost). Prepoznamo se kot dediči tradicij, ki so jih izoblikovale izkušnje bivanja naših prednikov. Naše mišljenje se razvija znotraj zgodovinsko pogojenega sveta, v katerega smo bili vrojeni. Ker se prepoznamo kot dolžniki zgodovini, lahko ponovimo Gadamerjeve besede: "V resnici ne pripada zgodovina nam, temveč mi njej."

Hermenevtično izkušnjo, se pravi dogodek nerazumevanja, ki pred nas postavlja nujnost interpretacije drugega in prek katerega lahko bolje spoznamo sami sebe, lahko primerjamo z izkušnjo tujega, nam nepoznanega jezika. Ob nekom, ki govori jezik, ki ga ne razumemo,

se zavemo, da njegove besede niso del jezika, ki ga poznamo. Dokler njegovih besed ne prevedemo, iz njih ne moremo razbrati nobenega pomena.³ Jezik, ki ga govorimo, je del naše zgodovinske pogojenosti, ki se je zavemo ravno ob izkušnji tujega, nam nerazumljivega jezika. Če ga želimo razumeti, ga moramo znati interpretirati. Ob prevodu, tj. interpretaciji tujega jezika, se začnemo jasneje zavedati lastnega jezika in njegove nesamoumevnosti. Če nam je bilo prej povsem razumljivo, da se določene stvari in pojmi imenujejo na nek način, je zdaj ta gotovost postavljena na kocko. Ugotovimo namreč, da poleg našega obstajajo tudi drugi načini, kako imenovati neko stvar ali neko doživljanje, ki morda izražajo kak drugačen smisel od tistega, na katerega smo navajeni, ker ga izraža naš materni jezik. Ob jezik, v katerem smo se gibali prej, so postavljeni še drugi jeziki, ki izražajo drugačno doživljanje sveta, kar po eni strani onemogoča neposredno razumevanje, a po drugi strani omogoča, da v stvareh vidimo tisto, na kar prej morda nismo bili pozorni. Različni jeziki vsak s svoje strani odstirajo podobo sveta, ki si ga delijo.

SAPERE AUDE!

Z našo kritiko razsvetljenstva pa ni v ničemer ogroženo strinjanje z besedami, ki jih je izrekel neki slaven mož tega časa v pruskem Königsbergu: "*Sapere aude!*" Drzni si vedeti, spoznati, je govoril veliki Kant, in ta zahteva ne more mimo nas v času, ko se zdi, da za omrtvelostjo mišljenja stoji prav strah pred tem, da bi pogledali iz udobnih lukenj ustaljenih parol in se zoperstavili ostremu nasprotnemu vetru.

A vendar vzklik *Sapere aude!* na tem mestu razumemo širše, kot ga je razumelo razsvetljenje. Razumemo ga kot zahtevo po plodovitem srečevanju tradicije in posameznikovega razuma, preteklosti in sedanjosti, sedanjosti, ki se je prepoznala kot majhna in išče resnico onkraj sebe same, v različnih dobah in različnih tradicijah. Ali ne izrekamo

s tem pravzaprav želje, da bi bili zmožni prepoznati med ves človeški rod dodeljena "semena Logosa", kot bi rekel sv. Justin, mučenec in filozof iz drugega stoletja?

Prepoznavati odseve resnice v različnih časih in na različnih krajih pomeni nujno soočiti se z izkušnjo nerazumevanja. Če pri drugem nikoli ne naletimo na nekakšno mejo, ki onemogoča neposredno razumevanje, se lahko upravičeno vprašamo, ali smo sploh razumeli, kar nam je drugi želel povedati, ali pa smo, nasprotno, v njegovih besedah videli zgolj tisto, kar smo tako ali tako že od prej vedeli. Če je bilo tako, pogovor ni poglobil našega razumevanja, temveč nas je kvečjemu utrdil v utvari, da drugega povsem razumemo in da se nam ni treba potruditi, da bi ga

razumeli. Taka struktura mišljenja bi bila bolj ideološka kot dialoška, saj je v tem primeru edino, kar prepoznamo v drugem, naš odsev, naša lastna ideja, naše lastno mišljenje.

Nasprotno nas izkušnja nerazumevanja drugega lahko vodi k temu, da se ga trudimo razumeti s pomočjo interpretacije. To pomeni, da pred nami vstaja neki pogled na svet, neki smisel sveta, ki nam je bil do tedaj neznan. Taka izkušnja odpira nove, do tedaj neznane možnosti pogleda na svet. Je nov korak v razkrivanju resnice, pri čemer pomagajo, kot je nekje dejal Aristotel, tudi tisti, ki se motijo.

Zato nam klic *Sapere aude!* predstavlja spodbudo k temu, da bi srečanje z drugim, srečanje dveh zgodovinsko izoblikovanih izkušenj sveta, pripomoglo k zavedanju

Naš obmorski biser Piran zaradi svoje edinstvene lege in zgodovinskega izročila vsako leto privablja številne turiste.

Foto: Janez Oblonšek

nesamoumevnosti lastnega mišljenja, kar je nujen pogoj za iskanje odsefov resnice, posejanih med vse človeštvo. *Sapere aude!* kliče tako k spoznavanju kot tudi k zavedanju mej spoznanja, k spoznavanju sebe samega in lastne omejenosti. Priznanje lastne končnosti in omejenosti nam omogoča, da se podamo na pot razumevanja drugega.

"BITI NEKEGA OKUSA"

Je naključje, da latinski glagol "sapere" poleg dveh že omenjenih pomenov, vedeti in spoznati, pomeni tudi "biti nekega okusa"? Tako lahko vzklik *Sapere aude!* prevajamo tudi kot: drzniti si vedeti, spoznati, imeti okus! In ker spoznavanje gradi onega, ki spoznava, lahko dodamo tudi: drzniti si imeti okus po sebi!

Želja vedeti torej bistveno določa človekovo bivanje. A potrebno je reči, da človek spoznava na *človeški* način, ne spoznava kot stroj. Človeško spoznanje ne predstavlja zgolj prehoda neznanega v znano, spoznano. Človek spoznava tako, da v neznanem ujame nek smisel, ključ, ki mu nenadoma razodene to, kar je do tedaj zastrto. Tako mi lahko drugi s svojo izkušnjo sveta omogoči, da lahko v svetu razberem tisto, odkrijem tisti smisel, ki mi je bil pred tem zastrt. A ne samo svet, temveč tudi jaz sam se ob drugem lahko spoznam prek tega novega smisla.

Tako glagol *sapere* zapušča ozke meje, v katere ga je zaprla moderna znanost. Spoznanje daje človeku okus. Vedenje se s tem začne uvrščati v širšo kategorijo razumevanja, ki določa človeka v njegovem bistvu. Kaj želimo reči, ko trdimo, da vemo oziroma da spoznavamo? Nič drugega kot to, da se nahajamo v stalnem pogovoru s svetom, s tem, kar nas obdaja, in da kot taki odkrivamo svoje lastno bistvo. In ravno zaradi prepoznanja lastnega bistva, za to, da bi resnično "imel okus po sebi", moramo prepoznati lastno omejenost,

lastno končnost in zgodovinsko pogojenost. To je pogoj našega iskanja "okusa po sebi".

Naj opomnim, da nima "iskanje okusa po sebi", o katerem je govora tukaj, nič skupnega s kričečimi plakati današnjega časa, ki z vedno novimi parolami hujskajo k drugačnosti, odstopanju od drugih in brezobzirnemu uveljavljanju samega sebe. Te parole so se tako zajedle v tkivo današnje družbe, da resnično drugačnost predstavljajo tisti, ki si nasproti prevladujočemu zgledu drugačnosti upajo postaviti "dialoško drugačnost", ki išče okus po sebi, ne da bi izključevala druge in njihove tradicije, temveč doseže drugačnost ravno prek odprtega in potrpežljivega dialoga z drugim v njegovi izkušnji bivanja, ki meni samemu odstira svet z doslej še ne videne plati.

Nasproti zahtevi razsvetljenstva, ki razum odvezuje od njegove zgodovinske pogojenosti, se izkaže, da ravno priznanje umeščenosti razuma v neki zgodovinsko pogojen miselni okvir, ki lahko sledi izkušnji nesporazuma, omogoča, da spoznam samega sebe in svet z doslej še ne videne plati. Priznanje omejenosti razuma omogoči, da poleg sebe prepoznam še druge, ki imajo drugačne izkušnje sveta. In ti postanejo moji sopotniki na poti spoznavanja, na poti v svetu, v bogastvu smislov, ki jih ta ponuja, na poti, ki se odstira v daljavi in vabi: "*Sapere aude!*"

-
1. "In Wahrheit gehört die Geschichte nicht uns, sondern wir gehören ihr." Gadamer, H.G., *Wahrheit und Methode*, 4. izd., Tübingen 1975, str. 261.
 2. "Nicht Überlieferung, sondern die Vernunft stellt die letzte Quelle aller Autorität dar." Gadamer, H.G., *Wahrheit und Methode*, 4. izd., Tübingen 1975, str. 257.
 3. To je sicer mogoče za majhno število predmetov, ki se v trenutku govora nahajajo v naši bližini, na katere je mogoče med govorom pokazati. Tako lahko Nemec pokaže na kruh in reče "Brot", Italijan "pane" in tako dalje. Pri tem je seveda potrebno upoštevati več primerov, več situacij, v katerih se pojavi ista beseda. "Das Brot" bi namreč prav lahko pomenilo npr. le "kruh na mizi" ali kaj podobnega, zato je tudi v takšnih prevodih potrebna določena previdnost.